WORLD FORUM ON ACADEMIC INNOVATION AND DIGITAL LITERACY

«TEMUR TUZUKLARI» – DAVLAT BOSHQARUVI VA ADOLATNING MUHIM MANBAI

G‘ULOMJONOVA MUXTASAR BAXROMJON QIZI

O‘zbekiston Xalqaro Islomshunoslik Akademiyasi Islom iqtisodiyoti va xalqaro munosabatlar fakulteti Xalqaro munosabatlar yo‘nalishi 1-kurs talabasi.

saragulamjanova543@gamil.com

ILMIY RAHBAR: Siyosiy fanlar falsafa doktori, dotsent Qolqanov Nuriddin Tashpulatovich

ANNOTATSIYA:

Ushbu tezisda Amir Temurning “Temur tuzuklari” asarida ilgari surilgan davlat boshqaruvi, adolat, tartib-intizom va xalq farovonligi haqidagi qarashlar tahlil qilingan. Asarda davlat mustahkamligining asosi sifatida adolat va qonun ustuvorligi, muhim qarorlarni kengash asosida qabul qilish, amaldorlarning halol xizmati hamda aholining muhtoj qatlamlarini himoya qilish tamoyillari ilgari surilgani ko‘rsatilgan. Shuningdek, mazkur tamoyillarning bugungi kundagi davlat boshqaruvi va yoshlar tarbiyasi uchun ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar:

Amir Temur, “Temur tuzuklari”, davlat boshqaruvi, adolat, tartib-intizom, qonun ustuvorligi, kengash, xalq farovonligi.

ABSTRACT:

This paper examines the views on state governance, justice, discipline and public welfare set out in Amir Temur’s “Temur’s Institutes” (Tuzuklar). It shows that the work regards justice and the rule of law as the foundation of a stable state, requires important decisions to be taken on the basis of consultation, demands honest service from officials and calls for the protection of the poor and the needy. The relevance of these principles for present-day public administration and for the

education of young people is also substantiated.

Keywords:

Amir Temur, "Temur's Institutes", state governance, justice, discipline, rule of law, council, public welfare.

АННОТАЦИЯ:

В данных тезисах анализируются взгляды на государственное управление, справедливость, дисциплину и благосостояние народа, изложенные в произведении Амира Темура «Уложение Темура» («Темур тузуклари»). Показано, что в произведении основой прочности государства признаются справедливость и верховенство закона, важные решения принимаются на основе совета, от должностных лиц требуется честная служба, а нуждающиеся слои населения подлежат защите. Также обосновывается значение этих принципов для современного государственного управления и воспитания молодёжи.

Ключевые слова:

Амир Темур, «Уложение Темура», государственное управление, справедливость, дисциплина, верховенство закона, совет, благосостояние народа.

KIRISH

Amir Temur (1336–1405) o‘zbek davlatchiligi tarixida alohida o‘rin tutgan buyuk davlat arbobi va sarkardadir. U nafaqat Movarounnahrda markazlashgan kuchli davlat barpo etdi, balki uni boshqarishning muayyan qoidalari va tartiblarini ham ishlab chiqdi [6]. Bu qoidalar "Temur tuzuklari" ("Tuzukoti Temuriy") nomi bilan mashhur bo‘lgan asarda jamlangan bo‘lib, u Temur davri boshqaruv g‘oyalarini aks ettiruvchi muhim tarixiy manbalardan biri hisoblanadi [2; 5].

O‘zbekistonda davlat boshqaruvini isloh qilish, qonun ustuvorligini ta’minlash va korrupsiyaga qarshi kurash borasida olib borilayotgan siyosat tarixiy boshqaruv

tajribasini o‘rganishga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirmoqda. Shu bois “Tuzuklar”dagi adolat, tartib-intizom va xalq farovonligi haqidagi qarashlarni tahlil qilish nazariy jihatdan ham, amaliy jihatdan ham dolzarbdir.

Tezisning maqsadi – “Temur tuzuklari”da ilgari surilgan davlat boshqaruvi va adolat tamoyillarini tahlil qilish hamda ularning bugungi kun uchun ahamiyatini ko‘rsatishdir. Tadqiqotda manba tahlili, tarixiy-qiyosiy va tizimli yondashuv usullaridan foydalanildi. Bunda asar o‘z davri kontekstida o‘rganilib, zamonaviy tushunchalar XIV–XV asrlar voqeligiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirilmasligiga e’tibor qaratildi.

ASOSIY QISM

ADOLAT – DAVLATNING ASOSIY TAYANCHI. “Tuzuklar”da davlat mustahkam bo‘lishi uchun unda avvalo adolat va tartib-intizom hukm surishi lozimligi qayta-qayta ta’kidlanadi. Temur adolatni saltanatning bosh tamoyili deb bilgan va o‘z faoliyatini shunday xulosalagan:

“Adolat va insof bilan Tangrining yaratgan bandalarini o‘zimdan rozi qildim” [2].

Asarda adolatning amalda ta’minlanishi hukmdorning shaxsiy fazilatlarigagina emas, balki uning yonidagi vazir va amaldorlarning halolligiga ham bog‘liq ekani ko‘rsatiladi. Temurning fikricha, podshoh adolatli bo‘lsa-da, uning vaziri zolim bo‘lsa, ko‘p vaqt o‘tmay saltanat uyi quladi [2]. Shuning uchun u amaldorlarni tanlashda ularning bilimi, tajribasi va halolligiga alohida e’tibor qaratgan, raiyatga zulm qilgan yoki vakolatini suiiste’mol qilgan mansabdorlarni jazolashni talab qilgan.

Bu tamoyil bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Davlat idoralariga bo‘lgan ishonch ko‘p jihatdan quyi bo‘g‘in xodimlarining fuqarolar bilan adolatli va mas’uliyatli munosabatda bo‘lishiga bog‘liq. Demak, tizim barqarorligi bir rahbarning irodasigagina emas, balki butun boshqaruv jamoasining halolligiga asoslanadi.

KENGASH VA MASLAHAT ASOSIDA BOSHQARUV. Temur boshqaruvda maslahat va kengashga alohida ahamiyat bergan. “Tuzuklar”da u saltanat ishlarining to‘qqiz ulushini kengash, tadbir va mashvarat bilan, qolgan bir ulushini qilich bilan bajo keltirganini ta’kidlaydi [2]. Shuningdek, hukmdorga shunday o‘git beriladi:

“Saltanat ishlarida har kimning so‘zini eshitsin, har kimdan fikr olsin. Qaysi biri foydaliroq bo‘lsa, uni ko‘ngil xazinasida saqlab, vaqtida ishlatsin” [2, 89–90-b.].

Bu o‘gitlardan ko‘rinadiki, Temur muhim masalalarni hal qilishda tajribali va bilimli insonlarning fikrini hisobga olishni zarur deb bilgan. Tarixiy manbalarda ham muhim yurishlar va davlat ishlari oldidan amirlar hamda a’yonlar ishtirokida kengashlar o‘tkazilgani qayd etilgan [3; 4]. Bu esa davlat boshqaruvida aql, tajriba va mas’uliyat muhim ekanini ko‘rsatadi. Albatta, bu zamonaviy demokratik institutlar bilan bir xil emas – yakuniy qaror hukmdorning o‘zida qolgan. Shunga qaramay, maslahat asosida qaror qabul qilish tamoyili ochiq va asosli boshqaruvning muhim tarixiy ildizlaridan biridir.

XALQ FAROVONLIGI VA AMALDORLARNING MAS’ULIYATI. Asarda xalq manfaatlarini himoya qilish, kambag‘al va muhtojlarga yordam berish, amaldorlarning halol xizmat qilishi kabi masalalar ham o‘z aksini topgan. Temur raiyatning holidan xabar olish, kuchlilarning zaiflarga zulm qilishiga yo‘l qo‘ymaslik, soliqlarni me’yorida undirish va vayron bo‘lgan yerlarni obod qilishni hukmdorning burchi deb bilgan [2]. Uning qarashlariga ko‘ra, davlat xazinasining boyligi raiyatning farovonligiga bog‘liq, shu bois hukmdor aholini ortiqcha soliqlar bilan ezmasligi lozim.

Shuningdek, “Tuzuklar”da qo‘shin tuzilishi, lavozimlar tartibi va har bir mansabdorning vazifasi aniq belgilab berilgan. Bu Temur davlatida tartib-intizom va qonuniylikka qanchalik katta e’tibor berilganini ko‘rsatadi. Har bir amaldor o‘z vakolati doirasida ish tutishi, vakolatni suiiste’mol qilganlar esa javobgarlikka tortilishi talab qilingan.

Bugungi kunda ham “Temur tuzuklari”dagi ko‘plab fikrlar o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni ham davlat organlari faoliyatida ochiqlik, mas’uliyat va qonun ustuvorligini asosiy tamoyillar sifatida belgilaydi [1]. Adolatli boshqaruv, qonunlarga rioya qilish, mas’uliyat va intizom kabi tamoyillar har qanday jamiyat taraqqiyoti uchun muhim hisoblanadi.

XULOSA: Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, birinchidan, “Temur tuzuklari”da adolat va qonun ustuvorligi davlat mustahkamligining asosiy tayanchi sifatida qaraladi. Ikkinchidan, muhim qarorlarni kengash va maslahat asosida qabul qilish tamoyili boshqaruvda aql, tajriba va mas’uliyatning ahamiyatini ko‘rsatadi. Uchinchidan, asarda xalq farovonligi, muhtojlarni himoya qilish va amaldorlarning halol xizmati davlat siyosatining muhim yo‘nalishlari sifatida belgilangan.

Shunday qilib, “Temur tuzuklari” nafaqat tarixiy, balki tarbiyaviy ahamiyatga ham ega asardir. Unda ilgari surilgan adolat, halollik, tartib-intizom va mas’uliyat g‘oyalari bugungi yoshlar uchun ham muhim hayotiy saboq bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu asarni o‘rganish orqali biz buyuk ajdodlarimizning davlat boshqaruvi borasidagi tajribasini anglab, undan zamonaviy jamiyat qurishda oqilona foydalanish imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

FOYDALANILGAN MANBALAR:

O‘zbekiston Respublikasining “Korrupsiyaga qarshi kurashish to‘g‘risida”gi Qonuni. 2017-yil 3-yanvar, O‘RQ-419-son // Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi. – URL: https://lex.uz/docs/3088008

Amir Temur. Temur tuzuklari. – Toshkent: Pharos ambition, 2026.

Nizomiddin Shomiy. Zafarnoma. – Toshkent: O‘zbekiston, 1996. – 485 b.

Sharafuddin Ali Yazdiy. Zafarnoma. – Toshkent: Sharq, 1997. – 384 b.

O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston milliy

ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2005. – “Amir Temur”, “Temur tuzuklari” maqolalari.

Eshov B., Odilov A. O‘zbekiston tarixi. 1-jild: oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2014.